

Var Marquis de Sade sadist?

Boisen, Jørn

Published in:
Passage

Publication date:
2008

Document version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Boisen, J. (2008). Var Marquis de Sade sadist? *Passage*, (59), 103-114.

Var Marquis de Sade sadist?

Jørn Boisen

Udgivet i *Passage*, 59, 2008, s. 103-114

Sade som moderne ikon

Marquis de Sade har en helt særlig plads i litteraturhistorien. Få forfattere er blevet udsat for så modsatrettede vurderinger. Hans værk var stort set ukendt i samtiden. Mange af bøgerne blev slet ikke udgivet, flere blev udgivet anonymt, og blandt disse var flere blevet beslaglagt. Ikke desto mindre var han kendt nok til at stå som symbol for det absolut onde og depraverede, da han døde i 1814. I 1852 blev han kort omtalt i Jules Michelets *Histoire de la révolution française* (Paris, Gallimard, "Pleiade" II, 1952, p. 847) hvor han fremstilles som et typisk repræsentant for den blodtørstige og perverterede kongemagt, og samme holdning anlægges Hippolyte Taine tager i *Origines de la France contemporaine* (1885), der viser Sade som det ondes teoretiker og fortaler. For de fleste andre i det 19. århundrede var Sade simpelthen bare en galning, og ingen havde lyst til at beskæftige sig med ham.

Der var altså ingen officiel litterær reception af hans værk overhovedet i det 19. århundrede. Ikke desto mindre var hans liv og skrifter markante nok til, at lægerne begyndte at interessere sig for det. I 1886 omtalte den tyske læge Richard Krafft-Ebing Sade i *Psychopathia Sexualis*¹, i 1886, et værk om afvigende seksualitet, og i 1899 definerede den franske læge Claude Tournier (under pseudonymet Dr. Marciat) de begreb, som vi kender som sadisme. Ganske

¹ Findes i engelsk oversættelse på www.archive.org/details/psychopathiasexu00krafuoft

karakteristisk for tiden forklarede han uhyrlighederne hos Sade som en virkning af den lange indespærring, som han havde været udsat for. Eftersom han ikke havde kunnet finde noget naturligt afløb for sit fysiske begær i fængslet, havde Sade ikke set nogen udvej end at udtrykke de stadig voldsommere og mere monstrøse fantasier, der greb ham, i litteraturen.

Omtrent samtidig (1900) udgav en tysk læge, Iwan Bloch (ligeledes under pseudonym), en lille pamflet om Marquis de Sade, *Der Marquis de Sade und seine Zeit* (Berlin, H. Barsdorf, 1900). 4 år senere udgav tysk oversættelse af *120 dage i Sodoma*. Spørgsmålet om seksuelle fortrængninger var nu blevet afgørende i psykiatrien – man fornemmer Freud i baggrunden – og i det perspektiv var Sade blevet interessant ikke på trods af, men på grund af hans perversiteter.

Lægevidenskaben havde reddet markis de Sade fra glemslen, men det var litteraterne, der ophøjede ham til ære og værdighed. For lægerne havde han været et interessant (men patologisk). For surrealistene blev han en symbolsk bannerfører. Den tidlige surrealisme arvede mange af sine grundforestillinger fra psykiatrien og den gryende psykoanalyse, men den havde ved et karakteristisk greb fået vendt værdierne om. Hvor det underbevidste hos Freud var noget, som det gjaldt om at forstå rationelt for at kunne virke på det, blev det hos surrealistene til en kilde til en højere indsigt. Hierarkiet mellem rationalitet og irrationalitet blev vendt om. Denne værdirokade kom også til at gælde Marquis de Sade.

Guillaume Apollinaire udgav i 1909 en lettere *softcore* introduktion til Marquis de Sade, *L'oeuvre du marquis de Sade*, (Paris, Bibliothèque des Curieux, "Les Maîtres de l'amour", 1909), hvori han omtalte ham som "den frieste ånd, der nogensinde havde eksisteret". Apollinaire argumenterede for, at Sade var blevet marginaliseret og straffet i sin tid, fordi hans ideer var så radikalt nye og anderledes. Men nu var det andre tider, og der var ingen tvivl om – det var i hvert fald, hvad Apollinaire håbede – at disse idéer i det 20. århundrede ville sætte sig igennem og triumfere. Sade var frigørelsens fortalere, og ifølge Apollinaire antog denne frigørelse tre hovedformer 1) Kvindernes frigørelse, 2) folkets frigørelse fra enevældens åndelige og politiske værdier, 3) sprogets frigørelse, idet Sade i

modsætning til mange andre libertinerforfattere var meget direkte i sin beskrivelse af forskellige seksuelle praksisser.

De andre surrealistere sluttede op om Apollinaire. Og i *Le second manifeste du surréalisme* (1930) blev det pointeret, hvordan Sades værk opfordrede mennesket til at gøre sig fri af enhver form for konventionel moral af, og genfinde styrken i de primitive instinkter, i begærets almagt. Det er åbenlyst, at surrealisterne gjorde Sade til en pioner i deres egen kamp. André Breton, Paul Éluard, Robert Desnos og Maurice Heine søgte alle at finde en anden form for højere og mere autentisk sandhed i det erotiske begær og i den søgen blev Sade ophøjet til et helligt ikon, og hans skrifter til litterære hovedværker. Sade trådte ind i den lidt klichéagtige skabelon, som al litteraturkritik med forkærlighed har dyrket siden romantikken: den fordømte digter, der udfordrer de religiøse, sociale og seksuelle konventioner.

Fra og med surrealisterne holdt kritikken stort set op med at tale dårligt om Sade. Raymond Queneau havde visse indvendinger mod den guddommelige markis efter 2. verdenskrig, fordi sammenligningen mellem nazismens grusomheder og visse scener hos Sade trængte sig på. Pasolinis *Salo eller 120 dage i Sodoma* (1975) foretog samme kobling, men disse indvendinger vandt ikke rigtig genklang; skepsis over for seksualiteten havde ret dårlig presse i anden halvdel af det 20. århundrede. Alain Robbe-Grillet ser således torturen hos Sade som "kærtegnet yderste hyldest til skønheden²" (altså temaet om seksuel frigørelse). Hos Roland Barthes er det den sproglige frigørelse, der tematiseres. Barthes fjerner stort set enhver referentiel dimension hos Sade; de forvredne og blodige kroppe bliver til en retorisk kombinatorik, og Justine-bøgernes blodige seksualitet bliver lige så uskadelig som en metafor³. Endelig hos Pierre Klossowski, Georges

² « L'amoureuse exacerbation des caresses qui ... rendent un juste hommage » "Sade et le joli", *Obliques* 12-3, 1977, p. 59.

³ Dette citat er bedst på fransk : « Pour Sade, il n'y a d'érotique que si l'on « raisonne le crime » ; raisonner, cela veut dire philosopher, dissenter, haranguer, bref soumettre le crime (terme générique qui désigne toutes les passions sadiennes) au système du langage articulé ; mais cela veut dire aussi combiner selon des règles précises les actions spécifiques de la luxure, de façon à faire de ces suites et groupements d'actions une nouvelle « langue », non plus parlée mais agie : la « langue » du crime, pour nouveau code d'amour, tout aussi élaboré que le code

Bataille og Maurice Blanchot ser vi en Sade på jagt efter det absolutte: en forfatter, der fører læseren til et fjernt, fjernt sted, hvor grænsen mellem godt og ondt er forsvundet. Under alle omstændigheder er det blot variationer, under hvilke man genkender det samme grundtema. Sade: det sorte ikon for den frigørende overskridelse.

Enhver tid forstår fortiden på sine egne præmisser, og det bliver måske særlig tydeligt ved figurer som Sade, hvis umådelige radikalitet bliver et tomt tegn, som man kan projicere sine egne tanker over i. Denne pointe kan illustreres af modtagelsen af Pierre Klossowskis bog *Sade, mon prochain* i 1947. Klossowski forsøger i en meget inspireret læsning at forstå Sade til en tøvende og skyldplaget troende, men surrealisterne reagerede meget voldsomt på denne tolkning. For at Sade til stadighed skulle kunne fremstå som ikonet for den ultimative overskridelse, måtte han beskyttes mod dem, der ville tilgive ham, forløse ham, normalisere ham og gøre ham til en skribent blandt andre skribenter. Denis Hollier karakteriserer rammende den surrealistiske reaktion således: There are authors one wants to hoard, than one wants to reserve for oneself like a woman one doesn't want to share. They must be protected against those who are in danger of loving them, against their admirers even more than against their detractors.⁴

Den frigørelse, som André Breton og surrealisterne gjorde sig til talsmænd for, er på mange måder en realitet. Efter 1960'ernes seksuelle frigørelse er erotisk begær nu officielt anerkendt som godt og sundt, hvorimod det anses for både farligt og forkert at lægge hindringer i vejen for begæret. Det er et problem og en provokation, når nogen (fx indvandrere og udlændinge) er mindre frigjorte end os. Vi har også overtaget surrealisternes opfattelse af Sade. Det er de færreste, der læser Sade, men man kender dog lidt til sadisme, og flere af hans romaner blev filmatiseret i de seksuelt løsslupne 1970'ere. Meget betegnende forholdt ingen af disse film (med Pasolinis *Salo* som en monumental undtagelse) sig særlig

courtois », Roland Barthes, « L'arbre du crime », *Tel Quel*, 28, 1967, p. 30.

⁴ Denis Hollier, « Surrealist Precipitates : Shadows Don't Cast Shadows », *October*, vol 69, summer, 1994, p. 113.

problematiserende til Sades projekt. Avantgardens vision om begæret som kilde til mening syntes realiseret i mainstreamkulturen.

I 2007 blev der imidlertid udgivet et udvalg af Sades tekster på dansk⁵, og det gav anledning til en del skuffelse. Det var, som om tilfredsstillelsen ikke rigtig ville indfinde sig, som om der på en eller anden måde var en kløft mellem værket og forestillingen om værket. Hans Bjerregaard i *Ekstra Bladet* slår meget præcist tonen an: "Marquis de Sades' sadisme handler ikke om ti kokette rap i enden og en pirrende klemme i en brystvorte. Her er incest, pædofili, tortur, voldtægt og mishandling, der oftest kulminerer i brutale drab. Udskejelserne er beskrevet i et plumpt, usanseligt sprog, og de er pinagtigt ensformige. Bogen er aldeles blottet for onani-værdi. Samtidig er dens forsøg på at retfærdiggøre grusomhederne i alenlange diskussioner så dræbende kedsommeligt, at der helt i forfatterens ånd nærmest er tale om tortur af læseren".⁶

Ak ja, moderniteten mister endnu en af sine illusioner.

Sade som libertinerforfatter

Selvom det 20. århundrede stort set har glemt det, var Sade også en mand af sin tid.

Det er mange litterære forbilleder for Justine-figuren fx, og hele intrigen med den uskyldige kvindefigur, der systematisk udnyttes og misbruges, er en af 1700-tallets litterære klichéer. Mere grundlæggende er imidlertid åndsslægtskabet med de store libertinerforfattere, Crébillon fils, Duclos, Laclos og Denon. Disse forfattere, der for eftertiden er kommet til at tegne libertinerkulturen, har det til fælles, at de iscenesætter libertinere, men at de forholder sig ekstremt skeptisk til libertineridealene. Kort fortalt hviler disse idealer på forestillingen om, at det seksuelle begær er som en slags gnist fra det guddommelige, der viser os vejen mod det gode. Uanset hvad vi begærer, er begæret godt og kræver, at vi tilfredsstiller det. Selve beviset for det er den fysiske nydelse: Ville Gud have

⁵ Sade, *Lyst og forbrydelse*. Udvalg, oversættelse og efterskrift ved Kim Witthoff. Tiderne Skifter, 2007.

⁶ Hans Bjerregaard : « Sadisme og kedsomhed », *Ekstra Bladet*, 6. januar 2008, p. 34.

skabt noget så behageligt, hvis ikke han gik ind for det? Libertineren påstår, at han handler i overensstemmelse med et højere ideal - naturens eller Guds plan -, og at han selv tilhører en slags højere menneskehed. Han har indset tingenes rette sammenhæng, og han hævder, at det er hans mission at frigøre andre, så de kan komme op på hans niveau. Men den frigørelse og overmenneskelighed, som libertineren stiller sine ofre i udsigt, er bare blændværk. Som Valmont og Merteuil i *Farlige Forbindelser* foragter han alle andre og mener, at kun han selv er noget værd.

Det er underlig kontekstløst at se Sades værker som propaganda for den uhæmmede lyst for det, som Sade viser i sine bøger, er en temmelig problematisk lyst. Der er ingen tvivl om, at Sade selv var uhyre tiltrukket af forskellige ukonventionelle seksuelle praksisser for at sige det mildt, men værkets tilgang til dem er noget mere kompleks.

I langt højere grad end det 20. århundredes kritikere var Sades samtidige helt på det rene med, hvad der var på spil, i Sades værker. Den mest klarsynede var måske Sades mest indædte modstander, Nicolas Restif de la Bretonne. Restif tilhørte den fløj af libertinerkulturen, som man kan kalde de erotiske utopikere. Hans romaner minder om pornoens utopia: Menneskets natur er god og uden svig og mørke sider, det fysiske begær kan flyde frit og uhæmmet, alle er altid glade, og der er ingen forhindringer og ingen pris at betale. Det er livet som en evig, lystig sengekantfilm. I sit indædte modstand mod Sade gik Restif så vidt, at han skrev en *Anti-Justine*, hvor Sades grusomme pornografi blev erstattet af en uskyldig og munter pornografi: glade orgier, delte glæder og opbyggelig sex. Fra et litterært synspunkt er *Anti-Justine* ikke meget værd, men man må lade Restif, at han i det mindste havde forstået Sades intentioner, og at han havde genkendt ham som en fjende, en modstander af (og ikke en fortaler for) libertinagen.

Den, der formentlig har været mest trofast mod Sade, er en anden af fransk litteraturs store ensomme figurer, nemlig Baudelaire. Baudelaire vender hyppigt i sine noter og optegnelser tilbage til Sade, og det er tydeligt, at han føler en form for åndsslægtskab, ikke i en trang til at realisere begæret, men i en dyb skepsis over for den menneskelige natur. Både Baudelaire og Sade vender sig mod deres

samtids lovsange om den menneskelige natur. Menneskenaturen er – skriver Sade – en vulkan: ”menneskehjertet er i evig uro og ligner det indre af en vulkan, der skiftevis udspyr enten dyrebare stene, som menneskene kan smykke sig med, eller ildkugler, der tilintetgør dem⁷”. Mennesket er fuldstændig uforudsigeligt, i stand til alt, godt som ondt. Det er en alvorlig fejltagelse at tro, at mennesket spontant ønsker det gode. Det dyriske, det grusomme, det monstrøse bobler hele tiden i os lige under overfladen, og der, hvor det manifesterer sig stærkest, er i seksualiteten.

Kronocentrisme

Meget tyder på, at det 20. århundrede annekterede Sade uden at forstå ham. Tendensen går mod at se Sade som den frigørelsens profet. I 1926 (i *La révolution surréaliste*, nr 8) beskrev Paul Éluard, hvordan Sade hele sit liv havde udfordret den konventionelle moral og forsøgt at frigøre den seksuelle fantasi for de tabuer, der begrænser den. I 1968 beskrev Pierre Naville, hvordan Sade selv efter mange års fængsel blev ved med at holde fast i sine libertineridealer.⁸ Og ifølge følge Annie le Brun⁹ skulle markis de Sade have forsvaret det liv, som han levede i sine unge år. Det var en libertiner, der blev sat i fængslet i Vincennes i 1777; fængslet bestyrkede ham kun i hans libertineroverbevisninger og hans værk er et langt forsøg på at udfordre samtidens konventioner og hævde retten som libertiner.

A walk on the wild side

I kanoniseringen af Sade har der været en meget forståelig tendens til at bagatellisere de forbrydelser, der ganske velfortjent sendte ham i fængsel. Han sad i fængsel i en samlet periode på over 27 år, og det er ikke for meget at sige, at

⁷ « ... son sein, toujours agité, ressemble au foyer d'un volcan, d'où s'élancent tour à tour, ou des pierres précieuses servant au luxe des hommes, ou des globes de feu qui les anéantissent. (Sade: *Op. cit.*, vol. X, p. 19).

⁸ Naville, Pierre, *Le marquis de Sade*, Paris, Armand Colin, 1968.

⁹ Le Brun, Annie, *Les Châteaux de la subversion*, Paris, J-J Pauvert, 1982.

det ødelagde hans liv helt og aldeles.

På hans generalieblad står i det store og hele tre sager. Den første går tilbage til oktober 1763, hvor Sade er 23 år gammel (og nygift i øvrigt med den højadelige og hovedrige Rose Pélagie de Montreuil)¹⁰. En rufferske har overladt en en fattig og gravid arbejderpige, Jeanne Testard, til markis'en. Han spærre hende inde og tvinger hende til at profanere krucifikset (gæt selv hvordan) og udsætter hende for diverse ydmygelser, bl.a. giver han hende lavementer. Hun undslipper og går direkte til politiet, og Sade må tilbringe ti dage i fangekælder i Vincennes.

Denne forskrækkelse får ham dog ikke til at opgive libertinagen, der fylder det meste af hans vågne tid. Påskesøndag 5 år efter, i 1768, lokker han en ung tiggerpige, Rose Keller, ud til et lille slot, som han ejer. Han sætter hende en pistol for panden, tvinger hende til at tage tøjet af, pisker hende voldsomt og skærer hende i ryggen med en kniv. Hun undslipper også, og denne gang må Sade sidde i fængsel helt til november samme år.

Endelig 4 år efter, i slutningen af juni måned 1772, bliver Sade dømt til døden af parlamentet i Aix-en-Provence for forsøg på forgiftning og for sodomi. Han er blevet anmeldt af 4 prostituerede, som han har givet bolsjer med spansk flue, et kendt og desværre både uvirksomt og giftigt afrodisiakum. De bliver forfærdelig syge og anmelder Sade, fordi de frygter, at han har forgivet dem. Han bliver anholdt i december, det lykkes ham at flygte et par måneder efter, og han ender med at blive benådet, men i 1777 har hans familie og svigerfamilie fået nok. De holder op med at beskytte ham, og hans svigermor, der har fået omstødt dødsdommen, får af kongen et *lettre de cachet*, der sender Sade i fængsel, hvor han tilbringer de næste 12 år. Han bliver løsladt i 1790, men også i årene efter bliver han fængslet flere gange under forskellige påskud; han begår ikke nye forbrydelser; men det er tydeligt, at man frygter ham og gerne ser ham buret inde. Som sagt kommer han til at tilbringe i alt 27 år af sit liv i 11 forskellige fængsler.

Mange kritikere (Maurice Heine, Marcel Henaff, Gilbert Lély, Jean Tulard)

¹⁰ Sades forfader, Hugues de Sade, var fx gift med den Laura, Laure de Noves, der blev tilbedt og besunget af Petrarca i det 14. århundrede.

har understreget det manglende forhold mellem forbrydelse og straf i Sades tilfælde. Hvorfor så megen ballade på grund af en røvfuld? Alle litteraternes medfølelse går ubeskåret til Marquis de Sade (og ikke til hans ydmyge og anonyme ofre), og de synes at beklage, at hans samtid ikke bare spontant tildelte ham status af overmenneske. Det er i det hele taget ganske bemærkelsesværdigt, at den franske enevælde fængsler et medlem af den ældste, fornemste og mest magtfulde adel i Frankrig for overgreb på kvinder fra almuen, men der er ingen tvivl om, at Sade, da han sættes i fængslet i Vincennes i 1777, både er en overbevist libertiner og et generelt depraveret og frastødende individ.

Liv og værk

Spørgsmålet er om de bøger, som Sade begynder at skrive efter fem års indespærring, er en forsvarstale for det libertinerliv, som han havde praktiseret de 15 foregående år, og som havde sendt ham i fængsel, eller om det er en kritik af det. Tendensen blandt kritikerne går mod at se Sade som én, der *ikke* fortryder. I 1926 (i *La révolution surréaliste*, nr 8) beskrev Paul Éluard Sade som en utæmmelig ånd, der hele sit liv havde udfordret den konventionelle moral, og som havde forsøgt at frigøre den seksuelle fantasi for de tabuer, der begrænser den. I 1968 skrev Pierre Naville, at Sade var en mand, "hvis overbevisninger ikke var blevet knækket af 26 års fængsel".¹¹ Annie le Bruns fortolkninger går i samme retning. Til det sidste skulle markis de Sade have forsvaret det liv, som han levede i sine unge år. Det var en libertiner, der blev sat i fængslet i Vincennes i 1777; fængslet bestyrkede ham kun i hans libertineroverbevisninger og hans værk er et langt forsøg på at udfordre samtidens konventioner og hævde retten som libertiner.

Denne meget udbredte tese har to problemer. For det første er det umiddelbart svært at betragte Sades som lovprisninger af den seksuelle frigørelse, når de nu rent faktisk viser de temmelig tvivlsomme konsekvenser af den. For det andet: en person, der bliver fremstillet som fuldstændig urokkelig i sine overbevisninger efter 27 års fængsel, virker ikke nødvendigvis som en genial forfatter, men snarere som en ureflekteret monoman galning. Man ved, at

¹¹ Naville, Pierre, *Le marquis de Sade*, Paris, Armand Colin, 1968, p. 292.

Casanova ikke ændrede sig ikke i sin alderdom; han sad ensom og syg og længtes tilbage og prøvede at varme sig ved minderne; hans karriere var en seksuel karriere så at sige. Men Sade mistede alt direkte på grund af sine seksuelle udskejelser. Han blev ruineret. Hans familie gik i opløsning. Han faldt fra samfundets absolutte top til dets absolutte bund. I fængslet var han plaget af sygdom. Den seksuelle frustration var uudholdelig. Han rasede mod sin svigermor, der havde forårsaget hans fald (man forstår hende) og hans totale sociale fallit. Men han var også pinligt bevidst om, at der var én eneste ansvarlig for hans fald, og det var ham selv.

I 15 år levede han som libertiner, og han havde selv oplevet at blive fanget i overskridelsesparadokset. Mange har således bemærket, at Sade formentlig var sluppet uden straf for anklagen fra Rose Keller, hvis ikke han havde bortført hende lige præcis en påskesøndag. Det var dagen, mere end ydmygelserne, der gav anledning til skandalen, og Sade havde selvfølgelig valgt den, fordi han så ved samme lejlighed kunne overskride både de sociale og religiøse love. Men helt ærligt: er den fysiske vellyst større en påskesøndag end alle andre dage i året?

Sade er blevet læst medicinsk, psykoanalytisk, politisk, religiøst, æstetisk, men med hensyn til det seksuelle er han næsten konsekvent blevet læst "au premier degré".

For surrealisterne repræsenterer Sade altså det absolutte, men for at få ham placeret på den rigtige plads i deres poetik, er de nødt til

- 1) at forstå romanerne og deres absurde handlinger helt bogstaveligt;
- 2) at forstå det, som Sade selv siger om sit værk, mere eller mindre ironisk.

Denne dobbelte operation gør, at Sade stort set bliver til talsmand for det, han går til angreb på. Det er en pointe, og jeg har tænkt mig at drive den igennem på følgende måde.

Først vil jeg som oplæg give en lille præsentation af konteksten, libertineridealet, det 18. århundredes libertinerromaner og en kort præsentation af Sades liv. Dernæst vil jeg diskutere De 120 dage i Sodoma og endelig prøve at afklare Sades forhold til det libertinerideal, der er omdrejningspunktet i hans bøger.

Libertineridealet

Når man taler om libertinerlitteratur, er det vigtigt at præcisere, hvad betegnelsen dækker over. Ordet libertiner bruges først af den franske reformator Calvin som en stærkt nedsættende betegnelse for folk, der ikke accepterede protestantismens, dvs. Calvins, lære og sandhed: skørlevninge, horebukke, folk uden tro og moral.

I det 17. århundrede, Solkongens århundrede, er betegnelsen stadig belastet, men nu ikke mere end at enkelte tænkere selv kalder sig libertinere. Det 17. århundredes libertiner er en epikuræer, en fritænkner, en skeptiker, der forholder sig tvivlende til de kristne dogmer. Det er en teoretisk libertinage.

Men i det 18. århundrede får denne filosofiske libertinage en praktisk dimension; teserne prøves af i det virkelige liv. Religionens moralske læresætninger forkastes med henvisning til naturen: krop og sjæl er et, og det er forkert at hæmme det frie begær. Fornøjelser – særlig de erotiske – bliver legitimeret.

Denne nye kønsmoral bliver et centralt tema i Oplysningstidens litteratur, men skønt temaet er det samme, er der to skarpt adskilte tendenser i libertinerromanen. Der er den uproblematiske libertinage, der bliver fremstillet i en række erotiske (eller rettere pornografiske) romaner. Det er romaner, hvis verden minder meget om pornoens utopia: det fysiske begær er frit og uhæmmet, alle er altid glade, og der er ingen forhindringer og ingen pris at betale. Det er livet som en evig sengekantfilm (*L'académie des dames*, *Mémoires turcs*, *Thémidore*, *Thérèse philosophe*, *La belle Cauchoise*, plus Nicolas Restif de la Bretonnes talløse romaner). Dertil kommer en række utopier, hvoraf den mest kendte er Morrellys *Basiliade* fra 1753.

Med god grund: en verden, hvor mænd og især kvinder var permanent totalt disponible for sex og erotik, var temmelig langt væk fra dagliglivet i det 18. århundrede. Crébillon fils, Duclos og Laclos viser *libertinagen* som noget problematisk og ganske farligt, og libertineerne fremstilles som hyklere og sociale skadedyr.

Libertineridealet hviler på to illusioner. For det første hævdes det, at det seksuelle begær er som en slags gnist fra det guddommelige, der viser os vejen

mod det gode. Det er en slags kult, hvor orgasmen bliver kilde til højere indsigt. Uanset hvad vi begærer, er begæret godt og kræver, at vi tilfredsstiller det. Selve beviset for det er den fysiske nydelse: Ville Gud have skabt noget så behageligt, hvis ikke han gik ind for det?

Libertineren påstår, at han handler i overensstemmelse med et højere ideal - naturens eller Guds plan -, og at han selv tilhører en slags højere menneskehed. Han har indset tingenes rette sammenhæng, og han hævder, at det er hans mission at frigøre andre, så de kan komme op på hans niveau. Men den frigørelse og overmenneskelighed, som libertineren stiller sine ofre i udsigt, er bare blændværk. Som Valmont og Merteuil i *Farlige Forbindelser* foragter han alle andre og mener, at kun han selv er noget værd.

Den anden illusion går ud på at lade, som om manden og kvinden er lige i dette spil. Libertineren prøver at få det til at se ud, som om kvinden har lige så meget at vinde og lige så lidt at tabe som han selv. Intet er mindre sikkert. Der er ingen frigørelse, der venter på kvinden, bare social dérouté. Når den fysiske kontakt en gang er etableret mellem libertineren og hans offer, falder masken, og det viser sig, at mandens og kvindens interesser er direkte modstridende. Kvinden har brug for diskretion, libertineren for offentlighed, for sejren tæller ikke, hvis ikke den bliver skreget ud fra tagene. Hvad ville erobringen være værd, hvis der ikke er vidner? Reklamen er langt vigtigere end det galante eventyr i sig selv.

Derfor er listen så nødvendig for libertineren. Don Juan har sin berømte liste, møjsommeligt ajourført af Leporello over sine tusind og tre (mille et tre) erobringer i Spanien, og Casanova har sine erindringer, hvor han ikke glemmer at bogføre selv det mindste eventyr. Det drejer sig ikke om at få eller give glæde her. Det drejer sig om magt og anseelse. Det drejer sig om at blive beundret og misundt. Libertinagen går ud på at veksle sex til social prestige for libertineren selv og til social nedtur for deres elskerinder.

Det er i det perspektiv fuldstændig absurd at give Valmont eller Don Juan rollen som forløbere for den franske revolution eller for kvindernes frigørelse. Baudelaire bemærkede i sine noter til *Farlige Forbindelser*, at libertinerne ikke

forberedte den franske revolution, men at de ved deres blotte eksistens gav en forklaring på, hvorfor den måtte komme. De var et eksempel på den sociale koldbrand, der havde bredt sig i samfundets herskende klasser¹².

Libertinage var blevet en erstatning for tidligere tiders heroisme. Adelsmændene var ikke længere tvunget til at kæmpe for Frankrig, og de måtte i stedet kæmpe mod den smertefulde bevidsthed om deres egen eksistens' tomhed. Kvinder havde så erstattet fjendehæren, den som man skulle belejre, besejre og udøve sin magt over. Kraftpræstationerne i alkoverne erstattede heltegerningerne på slagmarken.

Den afgørende forskel er imidlertid, at libertineren (i modsætning til soldaten) aldrig kan være oprigtig. Han er nødt til at foregive noget for at sejre. Og det, han gør, er at forklæde sig som det godes sendebud: Han er ikke en simpel forfører, nej, han er et redskab i Guds (eller naturens) oprindelige plan. Han ønsker at frigøre kvinderne fra dumme fordomme og sociale konventioner. Han vil give dem tilbage til det, de virkelig er.

Men i virkelighedens verden spreder libertineren ødelæggelse og fortvivlelse omkring sig, og når masken falder, viser det sig, at ingen går mere op i konventioner og social prestige end ham. Det bliver gang på gang klart, at der er klare grænser for, hvad man kan tillade sig som libertiner. Valmont er nødt til at forlade Madame de Tourvel (som han elsker, så meget som han nu kan elske!), fordi libertinerkonventionerne kræver det. Han ville fremstå som latterlig, hvis det kom frem, at han virkelig elskede en kvinde. Den kontrol, som libertinerne udøver over deres egne følelser, er kun mulig, hvis de er fuldkommen følelsesforladte, og fordi de er fuldkommen følelsesforladte. De er tomme indvendig og kan derfor uden problemer spille den rolle, som den offentlige mening beder dem om at spille.

Med en omformulering af mit oprindelige spørgsmål kan vi nu spørge, om

¹² Charles Baudelaire : *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, « Bibliothèque de la Pléiade », vol.II, 1976, p. 68.

Sade tilhører den ene eller den anden retning. Er det en erotisk utopi, som vi har med at gøre? Eller er det problematiseringen af en erotisk utopi, som vi har med at gøre?

Fæstningen i Silling

Det er fængslet, der gør Sade til forfatter (indespærring er i øvrigt en gennemgående figur i bøgerne). I 1782 begynder han at skrive De 120 dage i Sodoma. I 3 år skriver han med mikroskopisk håndskrift på små 12 cm brede papirlapper, som han limer sammen til et 12 meter langt bånd, der kan rulles sammen og gemmes. Da Sade pludselig bliver overført fra Bastillen til Charenton-fængslet natten til den 4. juli 1789, græder han "tårer af blod" over, at han må efterlade den dyrebare rulle i sin celle. Da Bastillen falder et par dage efter, får en anden adelsmand fat i manuskriptet. Det er i privateje (og Sade selv ser det aldrig mere), indtil det bliver købt af den tyske psykiater Iwan Bloch, der udgiver en meget fejlbehæftet oversættelse i 1904. Det er først i 1930'erne, at manuskriptet erhverves af Maurice Heine, der omsider sørger for en ordentlig udgave på fransk af et værk, der kun kan betegnes som et af verdenslitteraturens mest radikale skrifter.

Hvad handler De 120 dage i Sodoma om?

Henimod slutningen af Ludvig den Fjortendes regeringstid lukker fire libertinere sig inde på slottet Silling dybt inde i Schwarzwald. Med sig har de deres hustruer, fire ruffersker, der bliver kaldt historiefortællerne, otte unge mænd, otte unge piger og otte "kneppere" ("fouteurs"), plus lidt personale til at lave mad og betjene herskabet. Alle slottets beboere har kun til formål at tjene til de fire libertineres tilfredsstillelse, og udskejelserne går ind i et 4 måneder langt og nådesløst crescendo.

Det nøje udvalgte menneskelige materiale, der er blevet ført til Silling, kan ikke vente hjælp udefra; det er på forhånd dømt til at gå til spilde i en metodisk eksperimenteren med alle seksuelle perversioner. Hver dag har sin nye perversion i en ubønhørlig overbudspolitik mod det mere og mere grusomme og blodige. Begærets dynamik næres nemlig kun af en ting: overskridelsen. Når noget er prøvet, er det uinteressant: *been there, done that*. Andre overskridelser

er nødvendige. Og andre igen og igen. Da teksten nærmer sig sin slutning, er der kun 16 overlevende af de 46 oprindelige deltagere i orgiet. Sade opgav i øvrigt at gøre teksten færdig, og det er ikke så underligt, at han gik i stå: Han var nået ind i rædslens hjerte, længe før de 120 dage var gået.

Trods det radikalt anderledes ved Sade er der flere traditionelle narrative elementer. Man genkender strukturen med historiefortællernes indlejrede beretninger fra Tusind og en nats eventyr, Boccacios Dekameron og Marguerite de Navarres Heptaméron. Selve iscenesættelsen ligner også de to renæssancetekster: Et udsøgt selskab er strandet på et slot, hvor de fordriver tiden med at fortælle historier og anekdoter.

Overordnet er teksten organiseret efter et 4-tals princip. De fire måneder (fra november til februar), som handlingen strækker sig over, svarer til 4 stadier (passions simples, passions doubles, passions violentes, passions meurtrières) i forbrydelserne og deres tilsvarende straffe. De fire libertinere repræsenterer ikke blot den antikke lægekunsts fire temperamenter, men også enevældens 4 eliter: militæret, kirken, politikken og finansverden. Det er med andre ord et repræsentativt udvalg af samfundets top, som Sade har samlet. De viser sig dog, at de fire typer i løbet af handlingen sætter sig ud over og neutraliserer den fysiologiske, psykologiske og sociale determinisme, for de forenes og bliver ét i den rene ondskab.

Der findes altså en række narrative og konceptuelle forbilleder for Sades tekst. Det er dog mest forskellene, der springer i øjnene. Afsondringen hos Sade skyldes således ikke en pestepidemi som i Dekameron eller et uvejr som i Heptameron. Den er planlagt og villet og svarer til et rationelt projekt: forsøget på at komme til bunds i de menneskelige lidenskaber.

Ikke blot erstatter og sletter slottet i Silling libertinerromanens utopiske sted. De to steder svarer til to helt forskellige opfattelser af den menneskelige natur. På den ene side den gode menneskelige natur, hvis begær er legitimt, hvis lyst vil føre hele samfundet til en generaliseret lyksalighed. Libertinerutopiens locus amoenus er et billede på det gennemsigtige jeg, der søger sin egen og andres lykke. Et jeg, som man kan stole på, fordi det som sit højeste mål har det universelt

Gode.

Det billede af den menneskelige natur, som Sades utilgængelige middelalderslot udtrykker, er ganske anderledes. Det er et uigennemtrængeligt jeg, der farer vild i endeløse, labyrintiske og mørke korridorer. Den rædsel, der griber personerne, er rædslen over for menneskenaturen, hvor mørke, ukendte og onde kræfter arbejder dybt nede i bevidsthedens lag. Slottet i Silling er en implicit, men voldsom kritik af libertinerutopiens illusioner om menneskenaturen.

Sade er i øvrigt ganske eksplicit omkring det. I et lille essay "Idée sur les romans" skriver Sade, at romanens mål er at vise mennesket, som det er, at studere menneskehjertets længange og beskrive den ulykke, som onde mennesker kan forårsage.

[Romanerne] tjener til at male jer, som I er. Hovmodige individer, der vil undgå penslen, fordi I er bange for resultatet. [...] Historiens mejsel viser kun mennesket, når det viser sig frem, og så er det ikke længere sig selv; ambitionen, hovmodet dækker dets pande til med en maske, der kun viser disse to lidenskaber og ikke mennesket selv. Romanens pensel derimod viser det indefra... viser det, når det lader masken falde, og tegner det på en måde, der både er meget mere interessant og sandere: Det er nytten ved romaner.¹³

Romanen skal være et bolværk mod den skadelige påvirkning fra libertinerromanens lovsange om den menneskelige natur. Menneskenaturen er – skriver Sade – en vulkan: "menneskehjertet er i evig uro og ligner det indre af en vulkan, der skiftevis udspyr enten dyrebare stene, som menneskene kan smykke sig med, eller ildkugler, der tilintetgør dem". Mennesket er fuldstændig uforudsigeligt, i stand til alt, godt som ondt. Det er en alvorlig fejltagelse at tro,

¹³ Min oversættelse: « Ils [les romans] servent à vous peindre tels que vous êtes. Orgueilleux individus qui voulez vous soustraire au pinceau, parce que vous redoutez les effets, [...] Le burin [de l'histoire] ne peint l'homme que lorsqu'il se fait voir, et alors ce n'est plus lui ; l'ambition, l'orgueil couvrent son front d'un masque qui ne nous représente que ces deux passions, et non l'homme. Le pinceau du roman, au contraire, le saisit dans son intérieur.... le prend quand il quitte ce masque, et l'esquisse, bien plus intéressante, et en même temps plus vraie : voilà l'utilité des romans. » Sade; *Op. cit.*, vol. X, 1966, pp. 15-6.

at mennesket spontant ønsker det gode.

Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at de egentlige mesterværker i det 18. århundredes erotiske litteratur – dem som vi normalt kalder for libertinerromaner – yderst sjældent laver propaganda for denne praktiske libertinage. (Der er en meget bizar tendens i den moderne verden til at forveksle tematik og propaganda: Hvis en roman handler om sex, er det ensbetydende med, at den laver propaganda for sex. Fordi sådan var det i det 20. århundrede.) Men de store libertinerforfattere er ikke så sikre på, at libertineridealet er muligt eller ønskeligt.

Sodomas helvede

Der er – også i den kritiske tradition – en vis enighed om Sades forsøg på at problematisere den menneskelige natur. Men er løsningen at give sig naturen i vold? At leve sine lyster ud?

Det er temmelig gådefuldt, hvordan nogen har kunnet se De 120 dage i Sodoma som et værk, der fejrede eller advokerede for begærets fuldstændige og lykkelige frigørelse. Romanens fire hovedpersoner kender ingen grænser, men de er også selv fanget i en blindgyde og en dødsspiral. De betragter sig selv som overmennesker, men de kan kun hævde denne rang ved at nedværdige sig selv og andre. Da de starter deres udforskning, har de allerede længe været fuldstændig kolde over for normal sex. De har seriøse potensproblemer, og intet kan ophidse dem mere. Hele iscenesættelsen - 4 måneders uafbrudt orgie med 42 kroppe stillet til deres rådighed - har som eneste mål at få dem til at føle bare lidt begær igen.

På slottet hersker der en jerndisciplin. Fangerne er blevet berøvet enhver form for personlighed og kropslig autonomi. De er en samling menneskelige reservedele, der indgår i vanvittige og næsten abstrakte geometriske balletter af forvredne kroppe. De fire kvinder, der er indforskrevet som historiefortællere, skal give inspiration til udfoldelserne. Det er på den måde, vi hører om libertinere, der kun kan få den op at stå, når de har spist lort fra en smuk kvinde, eller som kun kan komme, når en kvinde kaster op i munden på dem, eller som kun kan føle lyst, når de hiver øjne ud, skærer gravide maver op, mæsker sig i

indvolde og så videre og så videre ad nauseam. (Det er de færreste læsere, der holder ud så længe. Man er syg, når man har læst værket til ende, bemærkede Georges Bataille.)

Mange - selv overbeviste Sade-tilhængere - har været uforstående over for Sades tilsyneladende meningsløse insisteren på det ulækre. Hvad er pointen med at spise lort hele tiden fx?¹⁴

Pointen er lige præcis, at Sades intention er at fremkalde lede og ikke lyst. Han vil ikke male et fortryllende billede af, hvor dejligt alting bliver, når vi giver os vore sanser og begær i vold. Pointen er at vise, at libertinagen er en mekanik, der fører frem mod det uudholdelige. Slotsherrerne på Silling er (ligesom deres ofre) fanger af den logik.

Der findes et ordsprog (og ordsprog er en rigtig god ting), der findes altså et ordsprog, siger jeg, der hævder, at appetitten kommer, mens man spiser. Dette ordsprog, hvor groft det end er, har en meget vid betydning: det siger, at man ved at gøre rædselsgerninger får lyst til at gøre nye rædselsgerninger, og at jo flere man begår, jo flere får man lyst til at begå. Det var historien om vores umættelige libertinere.¹⁵

Sex er overskridelse. Og – hvis man følger Sade – sex appellerer til os ikke på grund af den fysiske lyst, som vi føler, men på grund af de overskridelser, som sex indebærer og muliggør. Der er desværre det problem med overskridelser, at de hurtigt mister deres skarpe smag, når de bliver gentaget. Nye overskridelser er påkrævet. Tabuet er den trylledrik, der kan genoplive begæret, men tabuerne står også for fald. Når alle tabuer er krænkede (dyresex, pædofili, nekrofili, incest), ender man før eller siden foran det sidste tabu: Du må ikke slå ihjel!

Libertinagen hos Sade bærer en destruktiv logik, der forvandler de muntre

¹⁴ Gilbert Lély, der ellers skriver sig ind i den hagiografiske Sade-tradition, mener fx at det går ud over sandsynligheden, at Sade insister på lortefortæringen, der med fordel kunne være erstattet af mere egentlig erotiske aktiviteter. Gilbert Lély: *Sade. Étude sur sa vie et sur son œuvre*, Paris, Gallimard, 1967, p. 219

¹⁵ "Il y a un proverbe (et c'est une fort bonne chose que les proverbes), il y en a un, dis-je, qui prétend que l'appétit vient en mangeant. Ce proverbe, tout grossier qu'il est, a pourtant un sens très étendu: il veut dire qu'à force de faire des horreurs, on en désire de nouvelles, et que plus on en fait, plus on en désire. C'était l'histoire de nos insatiables libertins". Sade, *Op. cit.*, vol. I, p. 291.

tilhængere af seksuel frigørelse til det Ondes apostle. Det originale og det ovenud vellykkede ved De 120 dage i Sodoma er at give læseren en næsten fysisk oplevelse af denne ubønhørlige dødedans, denne lange nedstigning, der starter i en lystfuld, liderlig atmosfære, men som ender i helvedes inderste cirkel.

Sade, som han er

Sade er ikke dumpet ned som en meteor i den franske litteratur. På mange punkter skriver han sig ind i romantraditionen fra Crébillon fils, Duclos og Laclos, der iscenesætter libertinerpersoner som onde og skadelige. Denne simple konstatering går underligt nok direkte imod, hvad der herskende kritiske tradition siger om Sade, nemlig at han er fortaler for den absolutte *libertinage*. Når alt kommer til alt, var Sade så ikke selv libertiner? Skulle han skrive mod sig selv?

Der er en dødsdrift i libertinerens evige overbudspolitik, og den vil før eller siden få ham til at gå for langt. Sade blev smidt i fængsel og måtte modstræbende give afkald på forestillingen om at være et overmenneske og i stedet spørge sig selv, hvorfor hans tilværelse havde udviklet sig til en katastrofe. Han giver selv svaret i et brev til sin kone: Hans fald skyldtes, at han fra barnsben var blevet opdraget til at tro, at han tilhørte en kaste, der bestemte alt i denne verden, og som ikke behøvede at bekymre sig om andre. Han var som andre unge adelsmænd på den tid et egoistisk monster, der i libertinagen fandt en passende udtryksform, en måde hvorpå han kunne demonstrere sin magt over verden, en måde der oven i købet var legitimeret af tidens filosofi, for hævder Helvetius, La Mettrie, og D'Holbach ikke lige præcis, at alle lidenskaber er legitime?

Sades skrifter er ikke et forsøg på at forsvare hans ulykke, men et forsøg på at forstå grundene til den. Sade tænker ikke - eller rettere: Sade tænker ikke længere - som sine personer.

I revolutionsårene var Sade på fri fod, og han spillede en vis rolle som revolutionær sektionsleder i Paris. En ganske paradoksal rolle! Hvis man skal dømme efter hans opførsel som revolutionær, står det klart, at libertinerne i hans romaner ikke er forbilleder, men skræmmebilleder. Han var således imod dødsstraf, han stemte mod dødsstraf til kongen, han stemte endda mod dødsstraf til sin tidligere svigerfamilie på trods af, at han hadede dem som pesten. Dagen

før Robespierres fald (et magtskifte, der reddede Sades liv) blev han endda selv dømt til døden for "moderatisme". Det må vist være topmålet for en sadist.

Pointen med det er at gå lidt mod den gængse opfattelse af Marquis de Sade, fordi det kræver nogle gevaldige mentale krumspring at se hans skrifter som propaganda for den uhæmmede lyst. Den gængse opfattelse, selv hos en Barthes eller en Breton eller en Apollinaire, er reducerende. Dobbelt reducerende vil jeg endda sige, fordi den ikke gør nogen forskel mellem liv og værk og fordi den læser værket i en optik, der helt tilhører det 20. århundrede.

Men jeg vil heller ikke bare indtage det modsatte standpunkt og gøre Sade til en dybt paradoksal dydsdragon, selvom det måske er tættere på sandheden. Der er en enorm spænding hos Sade. Det univers, som han iscenesætter (og iscenesætter er det rigtige ord, for det er et gennemført teatralisk univers) er monstrøst. Personerne er delt op i gode og onde, helgeninder og monstre, og som altid ved de onde noget, som de gode ikke ved (det er helt efter bogen; sådan er det også i Star Wars fx). Men hvad er selve pointen i denne interesse for monstre og det monstrøse?

Det er formentlig den samme pointe, som der altid har været. Monstre er en iscenesættelse af "det andet". Monstre er overdrivelser, excesser. Menneskelige træk drives til det yderste, til det punkt, hvor kontinuiteten brækker over, og det anderledes opstår. Derfor er monstre på én og samme tid helt tæt på og meget fjernt fra os. De er et spejl. At iscenesætte monstre er derfor at undersøge sin egen menneskelige identitet. I den forstand er Marquis de Sade en rigtig oplysningsfilosof. Og man må sige - til hans ros og til vores dadel - at han paradoksalt nok var mere realistisk end sine samtidige.

Jørn Boisen, Københavns Universitet jbois@hum.ku.dk

Bibliografi

Apollinaire, Guillaume: *L'Œuvre du marquis de Sade, pages choisies, introduction, essai bibliographique et notes par Guillaume Apollinaire*, Paris, Bibliothèque des Curieux, 1909

Barthes, Roland : *Sade, Fourier, Loyola*, Paris, Seuil, 1971

-; « L'arbre du crime » in *Tel Quel*, 28, 1967.

Bataille Georges: « Sade et l'homme normal » & « L'homme souverain de Sade » in *L'érotisme*, Paris, Editions de Minuit, 1957.

Baudelaire, Charles: *Œuvres complètes*, Paris, Gallimard, « Bibliothèque de la Pléiade », vol II, 1976.

Blanchot, Maurice: *Lautréamont et Sade*, Paris, Éditions de Minuit, 1963

- *Sade et Restif de La Bretonne*, Paris, Complexe, 1986

Breton, André: « D.A.F. de Sade » in *Anthologie de l'humour*, Paris, Éd. du Sagittaire, 1939.

Brix, Michel: *Sade et les félons*, Jaignes, La Chasse au Snark, 2003.

Hénaff, Marcel: *Sade, l'invention du corps libertin*, Paris, PUF, 1978

Denis Hollier: « Surrealist Precipitates : Shadows Don't Cast Shadows » in *October*, vol. 69, summer, 1994, pp. 110-132.

Klossowski, Pierre: *Sade mon prochain*, Paris, Seuil, 1947

Lély, Gilbert: *Sade. Étude sur sa vie et sur son œuvre*, Paris, Gallimard, 1967.

Le Brun, Annie: *Les Châteaux de la subversion*, Paris, J-J Pauvert, 1982.

- *Soudain un bloc d'abîme*, Sade, Paris, J-J Pauvert, 1986.

- *Sade, aller et détours*, Paris, Plon, 1989.

Robbe-Grillet, Alain: « Sade et le joli » in *Obliques*, 12-13, 1977.

Sade, Donatien Alphonse François : *Œuvres complètes du marquis de Sade*, Paris, Cercle du Livre précieux, vol. I-XVI, 1961-7.

- : *Lyst og forbrydelse*. Udvalg, oversættelse og efterskrift ved Kim Witthoff. Tiderne Skifter, 2007.

Hans Bjerregaard : « Sadisme og kedsomhed », Ekstra Bladet, 6. januar 2008, p. 34.